
ÎNFIINȚAREA ȘCOLILOR PRIMARE RURALE ÎN BASARABIA LA SFÂRȘITUL ANILOR '60 AI SECOLULUI AL XIX-LEA

Alexandru Argint

Cuvinte-cheie: Reformă, Basarabia, școală primară, sistem educațional, elevi, țărani.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea învățământul din Basarabia a înregistrat o evoluție modestă în privința extinderii rețelei școlare. În timp ce în țările Europei de Vest revoluția tehnică și științifică devine un imperativ al evoluției umane, sistemul educațional din Imperiul Rus continuă să fie bazat, în mare parte, pe abordări dogmatice și pe ideologia ortodoxismului statal și velicorus. Reticența față de ideea de modernizare și inovare a afectat și proiectele de modernizare a învățământului, care continuă să rămână unul pronunțat ecleziastic și retrograd. Școlile primare, care erau cele mai numeroase, având o prezență mai largă în spațiul rural, dar și în cel urban, continuă să rămână și unele din cele mai înapoiate. Fiind de o mare diversitate, majoritatea dintre ele nu erau performante, având în continuare un caracter de instruire incipientă și fără o continuitate și legătură cu învățământul secundar.

Scopul acestui studiu este elucidarea procesului de înființare în Basarabia a școlilor primare sătești de la sfârșitul anilor '60 ai secolului al XIX-lea, care constituie un segment important în istoria sistemului educațional basarabean în contextul reformării învățământului primar rus, mai ales că până în anii '60, acesta nu suportase o evoluție cât de cât semnificativă.

În ultima perioadă, mai mulți istorici din Republica Moldova și din România au demonstrat un interes sporit pentru cercetarea istoriei Basarabiei moderne, inclusiv problemei învățământului. Merită a fi evidențiat, în acest context, că în ultimul timp asistăm la creșterea interesului pentru cercetarea acestei probleme din partea unor tineri istorici, cum ar fi Diana Ețco (2003; 2011; 2006), care investighează învățământul ecleziastic din Basarabia; Nicolae Crețu (2003; 2004),

care este interesat de studierea învățământului din Basarabia între anii 1870-1918; Tatiana Chicaroș (2009; 2012) care studiază învățământul primar și secundar de la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea. Ivan Duminița (Думиника 2012) a realizat un șir de cercetări referitoare la procesul de instruire în coloniile bulgare din Basarabia, inclusiv sub administrația românească. Astfel, putem constata o creștere a interesului cercetătorilor din Republica Moldova față de problema învățământului din Basarabia anilor 1812-1918.

Învățământul primar din Basarabia, pe durata primelor decenii de ocupație imperială rusă, aproape că n-a înregistrat schimbări calitative, având o evoluție întârziată, în raport cu alte gubernii rusești, dar și al politicii statului în acest domeniu. Deși existau diferite forme și tipuri de școli ecleziastice și private, primele școli primare, care au fost înființate din inițiativa ministerului de resort, au fost școlile lancasteriene, cu instruire reciprocă, primele 5 au fost înființate între anii 1823-1827 și șapte – în anii '30-'40 ai sec. al XIX-lea. La început, ele se subordonau autorităților ecleziastice, iar din 1828, când este înființată „Direcția școlilor primare din regiunea Basarabia”, se vor subordona concomitent și acesteia. Din 1835 ele sunt administrate direct de această instituție (Ciobotaru 1991, 179).

Debutul politicii statului în învățământul laic din Basarabia se produce în anul 1827, când guvernul rus a aprobat „Instrucțiunea cu privire la înființarea școlilor în regiunea Basarabia” (ПСЗРІ 1827, 955). În conformitate cu prevederile acestui document, se preconiza să fie înființate în Basarabia un liceu, câteva școli ținutale și școli parohial-laice (*приходские школы*), întreținute de comunitățile locale. În baza „Instrucțiunii” au fost organizate: un gimnaziu regional, la 12 septembrie 1833, și șase școli ținutale, la 1828: în Chișinău, Bălți, Hotin, Bender, Akkerman și Ismail. Școli-

le parohial-laice erau înființate foarte anevoios. Până la începutul anilor '40 a fost înființată o singură școală parohială, acest proces înviorându-se după anul 1840, astfel fiind atestate șapte asemenea școli până în anul 1852 (Ciobotaru 1991, 179), majoritatea din ele fiind în reședințele ținutale urbane.

Un factor determinant în evoluția învățământului din Basarabia l-a constituit „Statutul gimnaziilor, școlilor ținutale și parohiale laice subordonate universităților din Sankt Petersburg, Moscova, Kazan și Harkov” (ИЦЗПИ 1828, 1097), publicat la 8 decembrie 1828 și aplicat în Basarabia în anii 1836-1838, care contribuie la implementarea în practică a învățământului de castă, dar, în același timp, produce o ruptură între segmentele sistemului educațional primar și secundar.

Învățământul primar din Basarabia, ca și cel din toată Rusia, se afla în subordinea mai multor ministere, iar numărul cel mai mare de școli, nici pe departe, nu era al celui de resort. Până în 1835, în Basarabia, nu exista nici o școală primară subordonată Ministerului învățământului public, iar cele lancasteriene erau controlate și de autoritățile ecleziastice. Din 1835 și până în anii '60 ai secolului al XIX-lea, în cadrul Ministerului învățământului public erau școlile lancasteriene, sau parohial-lancasteriene, de asemenea, școlile parohial-laice care erau înființate și subvenționate de nobili, comunitățile orășenești și cele sătești. În această categorie intrau și școlile ținutale, care devin primare după implementarea noului statut al școlilor din 1828. În acest context merită a fi menționate și școlile primare evreiești, care erau administrate de Ministerul învățământului public. În anul 1858 în ținut funcționau 129 de școli primare evreiești (Purici 2006, 61; Scurtu 2003, 60).

Școlile primare din Basarabia se mai aflau și în subordinea *Ministerul domeniilor statului*, care a înființat majoritatea școlilor primare din această provincie, iar din acestea, mai mult de jumătate erau ale coloniștilor germani și bulgari. Școlile coloniștilor germani, în anul de învățământ 1858, erau 24 la număr, cu 5007 elevi de ambele sexe¹, în care studiile se țineau în limba germană, iar limba rusă se învăța ca obiect de studiu. În coloniile bulgare școlile primare sunt atestate începând

cu anul 1840², pentru ca în anul 1843, numărul lor să atingă cifra de 53 de școli (Ciobotaru 1991, 191). În anul 1858, în cele 43 de colonii bulgare și două cătune (deja fusese retrocedat sudul Basarabiei către Principatul Moldovei) existau 29 de școli în care învățau 1155 băieți și 72 de fete³.

Copiii țăranilor de pe domeniile statului au fost și ei antrenați în procesul de instruire, însă, într-o proporție mai mică decât ai minorităților etnice din regiune. Primele instituții de învățământ înființate pentru această categorie de țărani au fost școlile de plasă, care au fost instituite după anul 1838 și aveau ca scop pregătirea odraslelor cancelaristilor și micilor funcționari ai administrației de stat din ținuturi, care îndeplineau și funcția de instituții primare pentru alte categorii de copii. Au fost înființate șase școli de plasă, cu durata studiilor de doi ani, câte una în fiecare plasă a Administrației Proprietăților Statului, urmând ca în acestea să studieze zece copii aleși din localitățile plasei date. O altă categorie de școli primare încurajate de Administrația Proprietăților Statului erau cele parohial-laice cu durata de studii de un an, care sunt înființate, îndeosebi, după anul 1840, în satele de pe domeniile statului, întreținute de comunitățile locale sătești, pentru ca la 1843 numărul lor să crească până la 36 de școli parohiale (Ciobotaru 1991, 192-193).

În rapoartele statistice ale Administrației Proprietăților Statului din Basarabia pentru diverși ani, poate fi urmărită stagnarea, dar și evoluția învățământului primar pe aceste domenii ale statului, cu excepția coloniilor germane și bulgare. În anul 1858, din totalul de 79 de localități, sunt atestate doar cinci școli parohial-laice, cu 231 de elevi, inclusiv 11 fete și 4 școli (gramaticale) sătești, cu 42 de elevi, inclusiv două fete⁴. Aceste rapoarte conțin mențiunea că școlile sătești se înființează în urma unor înțelegeri reciproce între obștile sătești și învățători, fără intervenții din partea statului, iar de condițiile înțelegerii depindea înființarea sau lichidarea școlilor sătești. În 1857, din 23 de școli din localitățile domeniilor statului din cauza lipsei învățătorilor, s-au închis 19, rămânând doar patru, iar sătenii erau bucuroși să angajeze în calitate de învățător orice persoană care cunoștea câtuși de puțină carte⁵. Cât privește

² La Comrat a fost înființată școala primară în 1835.

³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6768, vol. III, f. 647.

⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6768, vol. III, f. 644 v.

⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6768, vol. III, f. 656.

¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6768, vol. III, f. 646.

școlile parohial-laice, ele erau în grija preotului local, ca urmare a ordinului Ministerului domeniilor statului, și erau întreținute dintr-un impozit colectat de comunitatea rurală⁶. Este limpede care era nivelul acestor școli și ce instruire oferea ea tinerii generații.

În raportul pentru anul 1866 este inclus tabloul complet al instruirii în localitățile de pe domeniile statului, cu excepția școlilor coloniștilor. În 1866, în 80 de localități din această categorie existau, la începutul anului 1866, cinci școli parohial-laice pentru băieți, iar în decursul anului s-au reînființat opt școli parohial-laice pentru băieți și una pentru fete, însumând, la începutul anului 1867, 13 școli parohiale pentru băieți și una pentru fete. Școli sătești de gramatică, la începutul anului 1866, erau 67 la număr; s-au înființat trei noi, opt s-au reorganizat în școli parohiale, iar la începutul anului 1867 erau 62 de școli de acest tip⁷. Instruirea și întreținerea acestor școli era, ca și în anul 1857, doar că, în școlile parohial-laice pentru fete, pe lângă preotul-învățător, activează și o învățătoare, care are un salariu de 100 de ruble anual, din aceeași sumă de întreținere a școlii⁸. Diversificarea rețelei de școli primare sătești, prin apariția școlilor duminicale și intensificarea procesului de înființare a școlilor primare rurale și urbane constituie o tendință a epocii atât în guberniile rusești, cât și în Basarabia, unde apare o școală duminicală pe lângă Seminarul Teologic din Chișinău⁹.

Remarcăm că învățământul primar era încă într-o stare incipientă, chiar dacă reforma din 1828 și statutul școlilor parohial-laice avea conotații pozitive pentru acele vremuri. Totuși, lipsa unei viziuni clare asupra modului de instruire, a modalității de întreținere a școlilor dar și a subvenționării insuficiente, cât și antrenarea în procesul educațional doar a reprezentanților clerului, știrbea foarte mult din perspectivele evoluțiilor pozitive în acest domeniu. Aceste lacune urmau să fie înlăturate printr-o nouă lege, care, însă, n-a onorat pe deplin scopul suprem – „de a implementa în popor conceptele religioase și morale și de a răspândi cunoștințele elementare necesare” (ПСЗРІ 1864, 614).

⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6768, vol. III, f. 656.

⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7837, f. 144.

⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7837, f. 144 v.

⁹ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173, vol. II, f. 190.

Efectuând o analiză pertinentă a sistemului educațional rus remarcăm că, dacă în anul 1856, în tot imperiul existau 8.227 de școli cu 450.002 de elevi, în anul 1863 sunt atestate 35.660 de școli în care își urmau studiile 1.024.308 de elevi (Чехов 1912, 26). Această cifră este determinată de intensificarea procesului de înființare a școlilor și de diversificarea tipurilor acestora. Din 35.660 de școli, 33.638 erau școlile primare pentru popor (*narodnie școli*) din care nu făceau parte școlile elementare inferioare, școlile pentru străini, școlile religioase de alt cult religios decât cel ortodox, precum și școlile particulare¹⁰. Din cele 33.638 de școli primare în care învățau 928.016 de elevi, făceau parte:

1. Școlile parohial-laice orășenești și altele din subordinea Ministerului învățământului public.
2. Școlile subordonate Ministerului domeniilor statului.
3. Școlile diverselor oficii.
4. Școlile înființate de autoritățile bisericești.
5. Alte școli: ale moșierilor, ale comunităților sătești și altele (Чехов 1912, 26).

Din toate acestea, cele din subordinea ministerului de resort erau 1.070, cu 54.333 de elevi. Majoritatea erau școlile bisericești, care, din totalul de 35.660 de școli – 21.420 erau de acest tip, iar laice erau 14.240 (Чехов 1912, 27). Remarcăm că la începutul anilor '60 ai secolului al XIX-lea școala începe să se răspândească tot mai intens în societatea rusă înregistrându-se diverse forme și tipuri de școli.

Perioada de reformare a societății ruse, s-a datorat politicilor reformatoare ale lui Alexandru al II-lea, care debutează cu anul 1861 și ia sfârșit la începutul anilor '70 ai secolului XIX-lea, domeniul instruirii publice înregistrând, de asemenea, serioase schimbări. Abolirea șerbiei, în 1861, a avut un rol important pentru procesul de extindere a rețelei de școli primare¹¹, fără a avea, însă, un

¹⁰ În legea „Cu privire la școlile primare pentru popor” se indica că toate școlile primare de toate tipurile făceau parte din categoria școlilor primare pentru popor.

¹¹ Din anul 1861 până la sfârșitul anului 1869 în regiunea Basarabia au fost înființate peste 70 de școli parohial-laice în comunitățile rurale, din totalul de 135 de la 1 ianuarie 1870, care se aflau în autoritatea Ministerului învățământului public. Aici includem școlile primare întreținute de comunitățile sătești și ale târgușoarelor, precum și cele subvenționate de persoane individuale în satele basarabene, excepție făcând cele orășenești, cele întreținute de trupele militare căzăcești, cât și cele de pe domeniile mănăstirești. ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173 vol. I, f. 97v-165; d. 173 vol. II, f. 166-169, f. 188v-189.

caracter general și determinant. Procesul de modernizare a sistemului educațional și de creștere numerică a școlilor la sfârșitul anilor '50 - începutul anilor '60 ai secolului al XIX-lea s-a datorat și influenței societății ruse și a celei basarabene, care manifestau dorința stringentă de modernizare. Era imperios necesară și o bază juridică în domeniul instrucțiunii publice, care ar fi stimulat modificarea și ajustarea sistemului educațional țarist la noile cerințe ale timpului.

Situația în învățământul primar urma să fie modificată prin noua lege „*Cu privire la școlile primare pentru popor*”, publicată la 20 noiembrie 1864 și pusă în aplicare în Basarabia începând cu anul 1868. Școlile primare pentru popor erau toate școlile primare aflate anterior în subordinea Ministerului învățământului public, subordonate mai înainte altor ministere, cele orășenești și satești de diferite grade, întreținute de stat, cele finanțate de comunități sau de particulari, cele duminicale, înființate atât de stat, cât și de comunitățile satești și orășenești pentru instruirea persoanelor mature de ambele sexe, precum și școlile bisericești primare, aflate sub auspiciile clerului. O excepție era instruirea simplă la domiciliu, realizată de diferite persoane, care prevedea doar studierea gramaticii (ПЦЗПИ 1864, 613). Studiile se efectuau în limba rusă. Deși durata studiilor nu era indicată în regulament, ea constituia doi-trei ani (Ciobotaru 1991, 298).

Activitatea instituțiilor de învățământ de nivelul II era supravegheată de consiliul școlar ținutal, care era alcătuit din reprezentanți ai Ministerului învățământului public și ai Ministerului afacerilor interne, ai Bisericii Ortodoxe, doi reprezentanți ai consiliului zemstvei ținutale și câte unul din partea acelor departamente care subvenționau, sau instituiau școlile primare pentru popor. În orașe, unde funcționau școli primare, finanțate din contul comunității orășenești, se delega și un reprezentant al comunității aceluia oraș. La nivel administrativ central, pe lângă Direcția școlilor, a fost înființat Consiliul Școlar regional din Basarabia, care avea în atribuțiile sale supravegherea și luarea deciziilor la nivel regional în domeniul educațional. Conform oficiilor Tutorelui Circumscripție de învățământ Odesa nr. 2455 și 3219 din 19 iulie și 15 septembrie 1869 către Consiliul Școlar al regiunii Basarabia, despre crearea unei funcții speciale, Inspectorul școlilor primare, care va fi și membru al consiliului sus-menționat, iar

în această funcție va fi numit Nicolai Egorovici Afanasev¹². Inspectorul școlilor primare va avea în atribuția sa directă supravegherea, verificarea și evidența școlilor primare din regiunea Basarabia.

Din lipsă de spațiu nu ne vom opri în mod detaliat la toate tipurile de școli primare, deși aceasta constituie un aspect foarte important, ci vom analiza doar un aspect al procesului de înființare a școlilor primare pentru popor și anume – a celor din cadrul comunităților țărănești de pe domeniile moșierești din anii 1868-1869¹³. Vom elucida acest aspect din motivul lipsei unui studiu detaliat dedicat acestei probleme, care este mai mult o încercare de diversificare a studierii învățământului din Basarabia din a II-a jumătate a secolului al XIX-lea. Pe domeniile moșierești țărani dispuneau doar de un tip de școli primare – cele parohial-bisericești, iar în rare cazuri existau și școli gramaticale satești. Țărani de pe domeniile statului, erau într-o situație cu mult mai bună decât țărani de pe domeniile marilor proprietari și ale mănăstirilor, unde Administrația Proprietăților Statului din Basarabia încuraja și susținea înființarea școlilor pe domeniile sale, și chiar le diversifica formele. Marii proprietari de pământuri (moșierii) aveau un interes redus pentru educația supușilor lor, care vedeau în instruirea țăranilor un posibil pericol pentru domeniile lor. Astfel că ei se axau mai mult pe tolerarea acestei probleme și pe forme mai primitive și simple de educație, cum era cel ecleziastic. Însă anii '60 ai secolului al XIX-lea au marcat începutul unor schimbări în societatea rusă (și în cea basarabeană), în care tinerii nobili erau atrași de idei iluministe, una dintre ele fiind și educarea supușilor lor prin metode mai moderne (Чехов 1912, 20-21).

Totodată, modificările statutului țăranilor de pe domeniile moșierești, în urma reformei agrare și împroprietărirea lor cu pământ în anul 1868 în Basarabia, fac posibil ca aceștia să își permită întreținerea unor instituții de învățământ primare în comunitățile lor satești. Se manifestă tot mai mult intenția nobilă a unor moșieri de a înființa școli primare pentru țărani, cât și a zemstvelor, care devin tot mai active în anii '70 ai secolului

¹² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8075, f. 19v-20.

¹³ Tocmai în această perioadă are loc implementarea noului statut al școlilor primare în Basarabia și aplicarea „*Cu privire la școlile primare pentru popor*” în satele care încă nu reușise să înființeze școli parohial-laice, sau școli primare pentru popor.

al XIX-lea în crearea de școli primare. Direcția școlilor din Basarabia, ca urmare a reformei sus menționate din 1864 a sistemului educațional primar, devine organul de supraveghere al tuturor instituțiilor de învățământ, apoi și de subordonare, lucru care nu era valabil în perioada anterioară. Astfel, apar toate premisele necesare pentru constituirea școlilor primare parohial-laice și pe domeniile marilor proprietari, care, în marea lor parte, nu erau receptivi la această problemă, în felul acesta inițiativele unor funcționari și ale comunităților țărănești vor da rezultate pozitive.

La 28 februarie 1868, guvernatorului Basarabiei, Egor Gangardt¹⁴, i-a fost prezentat un proiect privind identificarea surselor financiare necesare pentru înființarea și întreținerea școlilor pentru popor, prezentat de inspectorul judiciar pentru țărani (*поселянский стряпчий*) din ținutul Hotin, Caleida¹⁵, în care sunt menționate posibilele surse financiare și modul de colectare a banilor pentru înființarea și întreținerea școlilor primare pentru popor. În baza experiențelor anterioare ale școlilor de plasă, el propune a înființa, în fiecare plasă din acest ținut a câte o școală, întreținută de comunitățile localităților din plasă, în ținutul Hotin fiind 10 plase. Acesta menționa, că țărani erau dispuși să ofere câte 10 copeici pentru întreținerea acestor școli, însă Caleida, consideră că suma dată era prea mică pentru subvenționarea școlilor date¹⁶, care aveau nevoie de 1000 de ruble pe an pentru o întreținere normală, conform calculelor sale¹⁷. El propune, pentru 10 școli primare, ca din impozitul achitat de țărani pentru întreținerea stațiilor de poștă sătești (între 70 de copeici și o

rublă și 25 cop. de familie), să fie extrase 10000 de ruble, iar restul să rămână în gestionarea stațiilor de poștă, demonstrând, prin calcule, că o atare sumă ar fi fost suficientă pentru funcționarea stațiilor de poștă din ținut¹⁸. În susținerea propunerii sale el explică că înființarea celor 10 școli primare în plasele din ținutul Hotin „va da posibilitate pentru binele poporului îndeplinirea fără nici o dificultate, a scopului măreț al statului în domeniul instrucțiunii publice și vede în tânăra sa generație o garanție sigură pentru viitorul bunăstării sale”¹⁹. Acestei inițiative s-a opus șeful poliției ținutului, care nu dorea pierderea acestor sume de bani din bugetul local, propunând colectarea centralizată a sumelor pentru întreținerea școlilor primare printr-o dare nouă²⁰, lucru care se va întâmpla.

Inițiativele locale indică situația dificilă în care se aflau școlile primare și întârzierea aplicării legii „*Cu privire la școlile primare pentru popor*”. Din informațiile directorului școlilor din Basarabia, care a efectuat un control împreună cu supraveghetorii de stat, la începutul anului 1868, școlile sătești, în marea lor majoritate, se aflau într-o stare degradantă, chiar dacă țărani erau de acord cu acceptarea unor taxe suplimentare pentru întreținerea lor²¹. Este emisă decizia guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, contele Pavel Kotzebue²², din 6 noiembrie 1868, către Guverna-

¹⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 4 v.

¹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 6v.

²⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 2-2 v.

²¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 22. În informația tutorelui Circumscripției de învățământ Odesa către guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei, în care îi cere ajutorul în problema constituirii școlilor sătești primare, îi relatează că școlile sătești se aflau într-o situație jalnică atât în domeniul educațional, cât și material „cu toate că populația tinde spre educația copiilor lor și sunt de acord chiar să se supună unui impozit pentru înființarea școlilor, dacă administrației locale i-ar fi convenabil să le propună acesta”.

²² **Pavel Estafievici Kotzebue (Павел Коцебу)** – fiul vestitului dramaturg August Kotzebue, născut la 10 august 1801 în Berlin, a absolvit gimnaziul din Sankt Petersburg. În anul 1819 își începe activitatea militară, iar în anul 1821 a fost delegat în Caucaz sub comandamentul lui A.P. Ermolov, unde a fost distins cu un ordin în lupta cu localnicii. În anii 1828-1829 participă la războiul din Persia și este decorat cu ordinul Sf. Vladimir de gradul 4 și Sf. Ana gradul 2. În urma războiului cu Turcia din anul 1829 i se oferă gradul de căpitan și ordinul Sf. Gheorghe de gradul 4 (pentru merite la asediul Silistrei). În timpul Revoltei poloneze din anul 1831 este înaintat în gradul de colonel și i se conferă o armă din aur cu inscripția „Pentru curaj”. În anul 1837 Kotzebue a fost numit comandantul Statului-Major al Corpului de armată Caucaz, care, în anul 1839, a fost înaintat în gradul de general-maior, iar la 19 ianuarie 1843 este inclus în anturajul Împăratului. La 23 martie 1847 este avansat în gradul de general-locotenent, iar la 02 octom-

¹⁴ **Gangardt Egor**: Guvernator civil și militar al regiunii Basarabia în perioada 5 decembrie 1867 (de facto, 12 ianuarie 1868), când l-a înlocuit pe Platon Antonovici, și a deținut funcția dată până la 3 iunie 1871, când a fost înlocuit de Nikolai Șebencko. General-maiorul Egor Egorovici Gangardt s-a născut în anul 1812 și a decedat la 15.12.1882 în orașul Odesa. Din anul 1831 este ofițer și participă în înăbușirea revoltei poloneze din același an, fiind decorat cu crucea „Virtuti militari”. Evoluează în ierarhia militară de la căpitan în 1851 până la general-maior din 1865, fiind totodată decorat cu mai multe ordine și medalii rusești. În anul 1856 a primit distincția pentru 15 ani de serviciu ireproșabil. A îndeplinit serviciul militar în trupele de artilerie. Funcții: ofițer de oficiu pe lângă guvernatorul general al Novorosiei (1851-1863), administratorul cancelariei guvernatorului general de Kiev, Podolsk și Volânsk (1865), guvernator al regiunii Basarabia (1870-1871). A fost înhumat la data de 18.12.1882 în cimitirul vechi din orașul Odesa. Sursă: <http://rodovoyegnezdo.narod.ru/Liter/Gangardt.html>

¹⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 3-6 v.

¹⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 3.

¹⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 4.

torul Basarabiei, de a sprijini procesul de înființare a școlilor sătești prin intermediul conciliatorii în litigii financiare (*мировые посредники*) sau alți demnitari, școli, care urmau să fie întreținute din contul comunităților locale²³. Din datele depistate în documentele de arhivă, deja la 21 august al aceluiași an directorul școlilor din Basarabia informa guvernatorul regiunii Basarabia că în procesul de verificare a școlilor sătești avea loc totodată și campania de convingere inițiată de Direcția școlilor și alți funcționari, care argumentau în rândul populației necesitatea înființării școlilor primare. Astfel că indicațiile guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei erau întârziate și erau o formalitate de legitimare a acțiunilor deja demarate. În urma acestor acțiuni, țărani înțelegând beneficiul instruirii tinerei generații, au încheiat „contracte de pace” (*мировые приговоры*) pentru constituirea și întreținerea școlilor sătești, contracte care erau înregistrate și întărite de Administrația regiunii Basarabia, iar pentru implementarea lor erau implicate toate structurile administrative locale și de constrângere²⁴.

În felul acesta inițiativa lui Caleida nu a rămas fără urmări, și deja în august 1868 urmau să fie create mai multe școli primare sătești²⁵, nu nu-

brie – general-aghiotant pentru asaltul aulului Salti. De la începutul Războiului Crimeii, în anii 1853-1855, Kotzebue a fost numit comandantul Statului-Major al Armatei Dunărene. În timpul trecerii Dunării prin Brăila, Pavel Kotzebue conducea un detașament de debarcare și cu succes a ocupat mai multe posturi adverse, iar pentru asediarea Silistrei, din aprilie, el a primit o sabie din aur încrustată cu diamante. În februarie 1855 a fost numit comandatul Statului-Major al Armatei Sud și al tuturor forțelor terestre și maritime dislocate în Crimeea. A continuat ascensiunea sa militară, iar la 8 septembrie 1859 este promovat în gradul de general al trupelor de infanterie. De la 12 decembrie 1862, Kotzebue ocupă funcția de guvernator general al Novorosiei și Basarabiei și comandantul armatelor circumscripției militare Odesa. La 23 octombrie 1863 este numit membru al Consiliului de Stat și păstrează funcția de guvernator general și comandant de armată. Din 11 ianuarie 1874 până la 18 mai 1880 a deținut funcția de guvernator general al Varșoviei și comandantul armatelor din circumscripția militară Varșovia, iar în anul 1874 îi este acordat titlul de conte. Din octombrie 1881, prin ordin imperial, a fost ales președinte al comisiei speciale pentru analiza sistemului de administrare militar existent. Pavel Kotzebue a decedat la 19 aprilie 1884 în orașul Revel (actualmente Tallinn, Estonia). Sursa: https://en.wikipedia.org/wiki/Котцебу,_Павел_Евстафьевич.

²³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 23-24.

²⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 8.

²⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 11. La 28 august 1868, din informațiile directorului școlilor din Basarabia erau aprobate contactele de întreținere a școlilor primare sătești pentru următoarele plase din ținutul Soroca: Pepeni, Căinari, Arionestii, Climăuți; ținutul Bender: Căinari și Gura Galbenii; ținutul Hotin în toate cele 10 plase: Clișcăuți, Grozintzi, Noua Suliță,

mai în ținutul Hotin, întreținute de comunitățile plaselor prin contracte speciale, încheiate între reprezentanții plaselor și reprezentanții statului în localități, conciliatorii în litigii funciare, și aprobate de administrația provinciei. Astfel, în raportul directorului școlilor din Basarabia către Consiliul Regional al Basarabiei, din 4 decembrie 1868, sunt indicate 17 școli înființate de comunitățile plaselor sau de moșieri²⁶ (Anexa). Majoritatea școlilor primare erau în ținutul Hotin, unde s-au întreținut primele demersuri în acest sens. El nu include aici școlile primare sătești subvenționate din contul statului²⁷ și școlile parohial-bisericești, care erau aproximativ 200 la număr și care „pe motivul lipsei surselor de întreținere și al lipsei profesorilor pregătiți, nici nu merită să fie numite școli”²⁸.

Directorul școlilor din Basarabia stabilise o sumă de 600 de ruble pentru întreținerea unei școli²⁹, care includea strictul necesar pentru activitatea lor cât de cât normală. Mărimea taxei era diferită în funcție de posibilitatea localnicilor și de numărul populației, fiind cuprinsă între 10 copeici de familie, până la 50 de copeici, prima sumă fiind păstrată încă de la planul anterior al lui Caleida în majoritatea plaselor din ținutul Hotin. Însă, din raportul sus-menționat, se observă că multe comunități rurale nici nu contractau suma necesară indicată, iar altele o depășeau cu mult, aici fiind înființate câte două școli într-o plasă³⁰. Comunităților plaselor cu două școli primare sătești le-au fost aduse mulțumiri din partea Ministerului învățământului public și difuzate în toată Basarabia pentru încurajarea populației de a constitui școli elementare pentru popor, cum s-a întâmplat în plasa Chelmenți din ținutul Hotin, pentru răspândirea învățământului public în regiunea Basarabia³¹.

Unele școli erau create din contul unor persoane private, ca de exemplu: moșierul N.N. Macri în Dubăsarii Vechi³², Kazițin – în târgușorul Edineț,

Stălinești, Lipcani, Edineț, Briceni, Securenii, Romancăuți și Chelmenți, iar în ținutul Iași urma să fie aprobat contractul pentru plasa Brânzeni.

²⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 26 v.

²⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 28v.

²⁸ Directorul Școlilor din Basarabia, K.P. Ianovski. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 26 v.

²⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 26.

³⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 27-27v.

³¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 42.

³² ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173, vol. I, f. 90v-91. Este indicat în raportul Directorului Școlilor din Basarabia, că școala din

Gardeev – în satul Prigorodoc, A.I. Cazimir – în satul Ianăuți, Gheraşcenevski – în satul Babele, Cerches – satul Stălinești, principele Gagarin-Sturza – în târgușorul Manzâr³³, principesa Obolenscaia – satele Noua Suliță și Tărăsăuți³⁴. Unele din aceste persoane înființaseră școli parohial-laice anterior, însă în anul 1868 aceștia încheiau contractele de pace pentru întreținerea acestora cu conciliatorii în litigii funciare și Direcția școlilor din Basarabia, cum a fost cazul moșierului N.N. Macri și principelui Gagarin-Sturza.

Pentru o mai bună implementare a politicii înființării școlilor sătești, directorul școlilor din Basarabia făcuse o serie de propuneri, care se și aplicau. Conciliatorii în litigii funciare, care erau cel mai aproape de problemele țăranilor, puteau să-i convingă pe aceștia de necesitatea educării copiilor lor și să semneze cu reprezentanții lor contractele de pace pentru finanțarea școlilor sătești. La început contractele puteau fi întocmite pentru organizarea și subvenționarea unei școli, sau cel mult două pentru o clasă, iar în contracte urma să fie indicat că banii pentru întreținere trebuiau să fie achitați împreună cu impozitul anual administrației financiare ținutale. Aceste sume urmau să fie transferate în contul bugetului școlii ținutale, dar pentru subvenționarea doar a școlii din această plasă. Această măsură era necesară pentru colectarea corectă și la timp a sumelor pentru întreținerea școlilor primare sătești, pentru a exclude posibila nefinanțare a școlilor și învățătorilor pentru câteva luni, așa cum se proceda anterior. Satele, unde urmau să fie înființate școlile primare, erau alese de conciliatorii în litigiile funciare sau de către comunitatea plasei și trebuiau să fie cele mai mari din plasă după numărul de populație. Satele unde se aflau școlile primare, urmau să ofere o clădire încăpătoare și mijloace de încălzire pentru școală, iar celelalte sate urmau să întoc-

mească suplimentar un contract separat, pentru întreținerea unuia sau mai multor băieți din localitatea dată la studii în școala primară a plasei. Pentru fiecare copil era nevoie de 20-25 de ruble pe an, cu excepția lunilor de vară³⁵. Acest lucru îi dezavantaja pe locuitorii din satele unde nu erau școli primare, ceea ce îi determina să constituie școli primare în localitățile lor, dacă numărul populației le permitea acest lucru. Dacă aceștia doreau să înființeze o școală aparte de cea a plasei, ei erau scutiți de participarea la subvenționarea școlii de plasă. Pentru aplicarea contractelor erau implicate secțiile de poliție ținutale, care urmau să ofere tot sprijinul pentru colectarea sumelor de la populația plaselor pentru finanțarea școlilor primare³⁶.

În procesul de constituire a școlilor primare sătești în plasele ținutale erau implicați, în primul rând, conciliatorii litigiilor funciare, care aveau comunicarea directă cu consiliile bătrânilor din comunitățile sătești, ei la rândul lor făcând parte din Adunările judecătorilor de pace din ținuturi. Aceste adunări înaintau contracte de pace, elaborate de reprezentanții plaselor și conciliatorii în litigii funciare, administrației provinciei Basarabia, iar în secția a 3-a a acesteia contractele se aprobau și se înregistrau. Ulterior, informația despre numărul contribuabililor și al sumelor necesare de colectat erau transmise șefilor de poliție din ținuturile basarabene³⁷, care de la început aveau obligația de a pune în aplicare aceste contracte. De îndeplinirea contractelor era înștiințată Cancelaria Guvernatorului provinciei Basarabia și directorul școlilor din Basarabia, dar și Consiliul regional al Basarabiei în cazurile când acesta solicita unele informații și date, cum putem observa în unele documente de arhivă. Supravegherea activității educaționale a școlilor primare intra în competența Direcției școlilor din Basarabia, prin reprezentanții ei locali, supraveghetorii de stat ai școlilor ținutale și Consiliile școlare locale, care erau tutelate de inspectorii pentru ținuturile date. Consiliile școlare și supraveghetorii de stat împreună cu șeful poliției ținutale aveau responsabilitatea organizării și supravegherii procesului educațional în satele din ținut. După reforma școlilor primare din 1864 va fi instituită o funcție intermediară între școlile primare și adminis-

Dubăsarii Vechi a fost creată în anul 1866. Școala primară cu o clasă și cu doi învățători era întreținută de moșier cu suma de 400 de ruble pe an și oferea casă pentru instituția de învățământ. În anul 1869 au frecventat școala 23 de elevi, dintre care 10 au abandonat cursurile, iar la 01 ianuarie 1870 erau 13 elevi, 11 băieți și două fete.

³³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 89v-90. În raportul Directorului Școlilor din Basarabia pentru anul 1869 este indicat că școala primară din Manzâr a fost înființată la 6 octombrie 1854, se afla într-o clădire oferită de moșier și acesta oferea pentru întreținerea sa în anul 1869 – 300 de ruble. În anul 1869 în școala cu o clasă din Manzâr și cu doi învățători, și-au făcut studiile 35 de elevi, au finisat cursul de studii trei elevi și au abandonat școala 11 elevi, iar la 01 ianuarie 1870 erau 21 de elevi, 18 băieți și trei fete.

³⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 36v.

³⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 27- 28.

³⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 28.

³⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 35.

trația centrală – tutore de onoare (*почетный блюститель*), care vor avea rolul de administratori și organizatori ai școlilor primare sătești participând și la susținerea financiară a școlilor primare sătești. În anul 1869, din cele 78 de școli primare întreținute de comunitățile sătești și ale târgușoarelor, tutorii de onoare au donat 955 de ruble³⁸.

Achitarea sumelor din contractele elaborate pentru constituirea și întreținerea școlilor primare devine obligatorie, iar autoritățile locale controlau strict acest proces. Din informația oferită de Șeful poliției ținutale din Bender către guvernatorul Basarabiei observăm că procesul de colectare a sumelor pentru întreținerea școlilor primare din plase ținutale era direct supravegheat de acesta. Datorită faptului că comunitățile plaselor Căinari și Gura Galbenă aveau restanțe la achitarea acestor sume, el a „dispus cu strictețe” consiliilor bătrânilor acestor plase achitarea sumelor rămase și în curând așteaptă colectarea tuturor sumelor³⁹. La 28 martie 1869, Direcția școlilor din Basarabia, în urma unei informări a supraveghetorului de stat al școlii ținutale din Hotin, că plasele Stălinești, Lipcani, Briceni, Edineț și Secureni au unele restanțe pentru anul 1868 la întreținerea școlilor primare, solicitând guvernatorului Basarabiei să dispună conciliatorilor în litigii funciare de a se implica în procesul de încasare a restanțelor. Această cerere intervine după ce noul statut al țăranilor omitea implicarea șefului poliției în procesul de percepere a impozitelor⁴⁰. Procesul de colectare a sumelor din contractele de pace pentru subvenționarea școlilor primare sătești va fi unul anevoios și cu multe restanțe, lucru care se va răsfărânge negativ și asupra întreținerii școlilor primare rurale și achitării salariilor învățătorilor⁴¹.

Colectarea concomitentă a tuturor impozitelor și taxelor nu putea fi susținută de toți țăranii, care întâmpinau probleme în acest sens și cereau mai

mult timp pentru achitarea sumei de întreținere a școlii primare. Astfel s-a întâmplat în ținutul Soroca, unde comunitățile plaselor nu puteau achita finanțarea școlilor primare din cauza că, până în decembrie s-au ocupat de colectarea impozitelor de stat și nu au avut mijloacele financiare necesare să achite și suma pentru subvenționarea instituțiilor de învățământ primar⁴².

Deschiderea școlilor primare în plase era un eveniment la care participau și reprezentanții administrației centrale, de cele mai multe ori conciliatorii în litigii funciare, care aveau și cel mai mare merit la constituirea acestor școli. La inaugurarea școlilor era convocată adunarea întregii plase și doritorii de a studia, la care avea loc și o ceremonie religioasă. La lansarea școlii primare din plasa Gura Galbenă, ținutul Bender, de la 01 februarie 1869, la care a fost prezenți 48 de elevi, iar la cea din plasa Beștemanc din același județ, la 14 aprilie 1869, la care a avut loc deschiderea celei de a doua școli, au fost prezenți 20 de elevi⁴³.

Erau cazuri când comunitățile plaselor refuzau să întocmească și să semneze contracte de pace pentru înființarea și întreținerea școlilor primare sătești. În raportul șefului poliției ținutului Chișinău din 2 august 1869, administrația regiunii Basarabia era informată că locuitorii plaselor Bujor, Zberoaia și Volcineț refuză să încheie contracte de pace pentru înființarea și întreținerea școlilor primare pentru aceste plase⁴⁴. Nu deținem informații cum s-a finisat acest litigiu, dar cel mai probabil locuitorii acestor plase au fost „convinși” prin diverse metode despre necesitatea înființării școlilor primare.

Procesul de constituire a școlilor primare sătești pe domeniile proprietarilor de pământuri și comunităților de țărani dependenți s-a încheiat în anul 1868? Cu siguranță, nu. În documente de epocă multe comunități locale încheiau contracte de pace cu conciliatorii în litigii funciare pentru înființarea de școli și în ținuturile în care acest proces a fost mai anemic în anul 1868. Astfel, la 23 decembrie 1868, au fost înaintate contractele de pace către administrația Basarabiei ale plaselor Balatina și Fălești din ținutul Soroca, la 31 ianuarie 1869 ale plaselor Ghilinceni și Slobozia Bălți, iar în martie din plasele Cornești, Vulpești

³⁸ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173, vol. II, f. 185v-186.

³⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 30. Comunitatea plasei Căinari achitase 392 ruble 12 1/2 copeici, cea din Gura Băcului – 800 ruble, fără restanțe, pe când cea din Gura Galbenii colectase 337 de ruble și avea o restanță de 1645 ruble și 5 copeici.

⁴⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 90.

⁴¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 194-199. În ținutul Akkerman, din informațiile inspectorului direcției școlilor din Basarabia, învățătorii nu au primit salariile pentru câteva luni în anul 1874 și au depus plângeri la Consiliul școlar ținutal. La 5 septembrie 1874, conciliatorul pentru litigii funciare, care era responsabil cu colectarea restanțelor din contracte, informează că deja au fost lichidate restanțele salariale ale învățătorilor vizați.

⁴² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 34-34v.

⁴³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 55-55v, f. 87.

⁴⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 127.

și Sculeni din ținutul Iași, în martie de la plasa Târnova, iar în aprilie de la plasa Bădiceni din ținutul Soroca⁴⁵. Astfel de exemple pot fi enumerate și mai multe, dar din lipsă de spațiu ne vom limita doar la acestea.

În raportul directorului școlilor din Basarabia către tutorele Circumscripției de învățământ Odesa pentru anul 1869 este prezentat tabloul general al sistemului de învățământ basarabean pentru acel an. În informația despre școlile parohial-laice rurale și urbane aflate în autoritatea Direcției școlilor regiunii Basarabia pentru anul 1869 sunt indicate 78 de școli finanțate de comunitățile sătești și ale târgușoarelor, cu excepția școlilor întreținute direct de marii proprietari de pământ, din totalul de 135 de instituții de învățământ primare⁴⁶. Cu excepția școlilor întreținute de moșieri, în anii 1868-1869 s-au constituit 26 de școli primare sătești, conform informațiilor prezentate de Direcție, iar în anii 1861-1867 și-au început activitatea 42 de școli parohial-laice, dintre care 22 de școli în anul 1861. În cele 78 de școli primare erau înregistrați la 01 ianuarie 1869 – 2213 elevi, iar la 01 ianuarie 1870 – 2569, 2315 elevi și 254 eleve. Toate aceste școli erau finanțate de comunitățile satelor și ale târgușoarelor cu suma de 24.660 ruble și 51 copeici, iar donațiile din partea tutorilor de onoare, cum am menționat și anterior, au constituit 955 de ruble⁴⁷. Am putea face o comparație cu finanțarea altor instituții de învățământ primare sătești întreținute de stat, iar acesta era școala primară cu două clase din Zarojani, care la 01 ianuarie 1869 avea 59 de elevi, iar în ianuarie 1870 – 54 elevi și era finanțată din bugetul de stat cu 885 de ruble, la care se adaugă și donațiile tutorelui de onoare – 96 ruble⁴⁸, observăm ușor nivelul de implicare financiară a administrației de ocupație rusă în educarea tinerii generații rurale.

Pe lângă școlile primare pentru popor sau parohial-laice, aflate sub auspiciile Direcției școlilor din regiunea Basarabia, mai existau și alte tipuri de școli primare rurale în anul 1869: 24 școlile gramaticale sătești – cu 543 de elevi la 01 ianuarie 1869 și 546 în ianuarie 1870, care erau finanțate de cele 24 de comunități sătești cu 1688 ruble și 57 de copeici; opt școli primare întreținute de

persoane individuale/moșieri și mănăstiri, 4 școli primare întreținute de trupele de cazaci⁴⁹ etc.

Școlile primare pentru popor se aflau și în administrarea directă a Autorității Proprietăților Statului, a autorităților bisericești, Ministerului de Interne și altele, care în 1869 aveau în gestiune în Basarabia 283 instituții de învățământ⁵⁰, pe când Direcția școlilor din Basarabia – 169 de instituții de învățământ primare și secundare⁵¹. Din cele 283 de lăcașe educaționale din anul 1869, care nu se aflau în autoritatea Ministerului Învățământului Public, 205 erau parohial-bisericești sub gestiunea autorităților ecleziastice⁵² și sub administrația Ministerului Domeniilor Statului se aflau 45 școli primare ale coloniștilor bulgari și 26 – ale coloniștilor germani. Școlile coloniștilor bulgari în luna ianuarie 1870 aveau 3027 de elevi, 2872 băieți și 155 fete și au fost întreținute în anul 1869 de coloniile bulgare cu 10927 de ruble⁵³. Cele 26 de școli ale coloniștilor germani au fost întreținute cu 6140 ruble 68 copeici în anul 1869, iar în ianuarie 1870 acestea erau frecventate de 6335 de elevi, 3204 băieți și 3094 eleve⁵⁴.

Este limpede că minoritățile etnice din Basarabia erau mai favorizate la accesul în procesul educațional primar decât populația băștinașă din câteva motive: posibilitățile materiale pentru înființarea și întreținerea școlilor primare; reglementarea legislativă, dreptul de a face studii în limba maternă, lucru imposibil pentru românii basarabeni în anii '60 ai secolului al XIX-lea; nivelul de organizare a școlilor primare; domeniul de activitate etc.

Intensificarea procesului de constituire a școlilor primare rurale în plasele din ținuturile basarabene se datora, în primul rând, schimbării statutului țăranilor dependenți, care obțin o situație mai bună după reforma din 1861. Având mai multe posibilități și resurse, ei încep să înființeze instituții de învățământ primare pentru copiii lor. Se manifestă o susținere a acestui proces și la nivel central oficial, prin care se urmărea aplicarea reformei instrucțiunii publice pe tot teritoriul Basarabiei. Încurajarea procesului de înființare a școlilor primare pentru popor duce la creșterea

⁴⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 57, f. 63, f. 65, f. 66.

⁴⁶ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173 vol. II, f. 188v.

⁴⁷ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173 vol. II, f. 185v-186.

⁴⁸ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173 vol. I, f. 66v-67.

⁴⁹ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173 vol. II, f. 186v-187v.

⁵⁰ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173 vol. II, f. 283.

⁵¹ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173 vol. II, f. 263v.

⁵² ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173 vol. II, f. 190.

⁵³ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173 vol. II, f. 192, f. 288v.

⁵⁴ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 173 vol. II, f. 228v, f. 192.

cantitativă și calitativă a acestor instituții de învățământ primar în localitățile țăranilor de stat și a celor de pe domeniile moșierești. De remarcat că procesul de înființare a școlilor primare rurale a cunoscut avântul maxim în anii 1869-1873.

Au avut continuitate aceste școli? Au rezistat ele noilor provocări? În marea lor majoritate da, datorită implicării active a statului prin directorul școlilor din Basarabia în procesul de organizare a lor și supraveghere a procesului educațional din ele. Deținem date despre existența multor școli primare menționate mai sus și în anii 1873-1875 pentru diverse ținuturi și plase cu numărul de elevi și sumele colectate pentru întreținerea lor⁵⁵. Totodată și în alte contexte întâlnim existența multor școli primare menționate anterior, chiar și date despre existența și a altor școli, deja înființate de diverse zemstve locale și ținutale, care își atribuie și rolul de organizator al procesului educațional local⁵⁶.

Reforma învățământului public primar urma să pună sub autoritatea ministerului de resort toate instituțiile primare existente și să le organizează, lucru care odată cu aplicarea acestei legi nu are loc, iar majoritatea instituțiilor de învățământ primar se aflau încă sub jurisprudența diverselor ministere și autorități. Acest lucru va avea loc în anul 1871, când, prin ordin imperial toate școlile primare ale Ministerului domeniilor statului vor trece în gestiunea Ministerului învățământului public cu toate averile lor⁵⁷. Procesul de constituire a școlilor primare rurale are loc constant în marea lor majoritate prin întreținerea de către localnici sau persoane particulare, datorită lipsei resurselor financiare proprii și a politicii autorităților de ocupație rusă din Basarabia. Această reforma a intensificat apariția școlilor primare în localitățile rurale de pe domeniile marilor proprietari, în care situația era mai dificilă în domeniul educațional decât localitățile de pe domeniile statului, iar noul regulament al școlilor pentru popor, din anul 1874, va încuraja în locul școlilor de o clasă să apară tot mai des cele cu două clase.

Noile școli primare aveau un rol important pentru administrația rusească, în promovarea procesului de rusificare a țăranilor basarabeni, care încă opuneau rezistență acestui proces. Noile

școli au lărgit și au diversificat sistemul educațional din Basarabia, inaugurându-se procesul de răspândire a științei de carte în masele largi ale populației. Totuși, datorită procesului de instruire în limba rusă, mulți elevi frecventau aceste școli pentru acele cursuri de meserii și cunoștințe elementare, limba rusă fiind încă străină băștinășilor. Deși este un proces binevenit de înființare a acestor școli primare în fiecare plasă, ele reduceau prin aceasta accesul celorlalți copii din satele învecinate de a frecventa aceste școli, iar lipsa resurselor financiare de a constitui școli primare în fiecare localitate defavoriza aceste comunități și copiii lor. Acest lucru va face ca multe comunități care făceau parte dintr-o plasă să refuze înființarea școlilor primare, lucru evidențiat anterior. Dar nu trebuie de negat nici rolul important pe care l-au avut aceste școli la extinderea rețelei de școli primare din provincie, chiar dacă nu au avut rolul dorit de oficialități.

Școlile primare pentru popor din plasele ținutale vor rezista o perioadă îndelungată diverselor impedimente, chiar dacă această metodă de instruire simplistă va păstra încă numărul mare de neștiutori de carte din Basarabia, ceea ce denotă ineficiența lor, chiar dacă țăranul cheltuia din puținul său pentru întreținerea lor.

În concluzie, putem spune că învățământul primar laic, în perioada reformatoare a lui Alexandru al II-lea a înregistrat o evoluție modestă. Chiar dacă la început a avut o dezvoltare intensă, majoritatea școlilor pentru popor fiind create și întreținute de comunitățile locale și persoane private. Cele întreținute de stat erau foarte puține și în marea lor majoritate se aflau în centrele urbane. Școala însă devine mai accesibilă țăranilor, care dacă aveau mijloace, puteau întreține școli primare în localități. Dar predarea exclusivă în limba rusă, care era străină copiilor țăranilor români, era un impediment serios în integrarea lor în sistemul de învățământ rusesc.

⁵⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 157, f. 205, etc.

⁵⁶ ANRM, F. 152, inv. 1, d. 206, f. 10, f. 17, f. 29-29v, etc.

⁵⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8075, f. 19v-20.

Ministerul Instrucțiunii Publice
Circumscripția de învățământ Odesa
Directorul Școlilor din Basarabia
Cancelaria
or. Chișinău
Decembrie ziua a 4-a anul 1868

Către Consiliul Regional al Basarabiei

La adresarea Consiliului Regional din 30 Noiembrie nr. 238, am onoarea să prezint la Consiliu: 1. calcularea sumei corecte, necesare pentru întreținerea anuală a unei școli primare sătești și 2. informații cu referire unde și în ce județe sunt deja înființate școli sătești.

I. Pentru întreținerea școlii primare sătești care cu adevărat ar aduce beneficiu comunității, dar nu ar exista numai cu numele, în momentul actual (ar necesita) următoarele cheltuieli:

Petru salariul profesorului de religie – 50 de rub. pe an / pentru 2 sau 3 ore pe săptămână.

Învățătorului – 250 de rub. / pentru 20 de ore pe săptămână cu asigurarea apartamentului cu încălzire din partea comunității.

Paznicului – 40 de ruble.

Pentru indemnizații de studii – 45 de ruble.

Pentru învățarea cântului – 40 de ruble / pentru 4 ore pe săptămână.

Pentru învățarea de către fete a bunelor maniere și a croșetatului – 100 de ruble.

Pentru învățarea de către băieți a unei meserii – 75 de ruble.

În total – 600 de ruble.

În afară de aceasta, comunitatea, în satul căreia se va înființa școala, trebuie să găsească, sau să construiască o încăpere (clădire) comodă pentru aceasta.

În ceea ce privește cheltuielile primare pentru organizarea școlii, cum ar fi confecționarea mobilierului pentru școală, pentru procurarea manualelor și altele, aceste cheltuieli pot fi acoperite din suma generală de 600 de ruble, dacă școala va fi deschisă în decursul câtorva luni conform contractului semnat. Suma indicată de 600 de ruble, calculată de mine, exprimă minimumul de cheltuieli pentru întreținerea satisfăcătoare a școlii sătești.

Învățarea de către fete a bunelor maniere și a croșetatului constituie o necesitate urgentă în timpul răspândirii educației în popor: ea trebuie să constituie baza unei asemenea instruirii și de aceea a fost inclus de mine acest consum și pentru acest obiect (de studii) important.

II. Școlile primare pentru popor (cu excepția școlilor țăranilor statului) până în acest moment au fost înființate numai în următoarele sate:

a) Ținutul Bender:

1. În Dubăsarii Vechi din contul moșierului N.N. Macri
2. În târgușorul Manzâr (din contul) contelui Gagarin-Sturdza.
3. În satul Căinari din contul satelor din plasa Căinari.
4. În satul Șerpeni din contul satelor din plasa Gura Bâcului.

b) Ținutul Hotin:

5. În târgușorul Edineț din contul moșierului Cazițin.
6. În satul Prigorod din contul moșierului Gardeev.

7. În satul Ianouți din contul moșierului A.I. Cazimir.
8. În satul Babele din contul moșierului Gherașcenevschi.
9. În satul Stănilești din contul moșierului Cerches și al obștii.
10. În satul Sulița Nouă din contul contesei Obolenscaia.
11. În satul Tărăsăuț din contul contesei Ololenscaia.
12. *(Indescifrabil) – Plasa Clișcă[uți] (este indicată o altă școală, care este eliminată).
13. În satul Șendreni din contul satelor din plasa Stănilești.
14. În satul Chelmenți din contul satelor din plasa Chelmenți
15. În satul Colencăuți din contul satelor din plasa Grozinți.
16. În satul Rucșeni din contul satelor din plasa Clișcăuți.
17. În satul Rașcov din contul satelor din plasa Clișcăuți.

Notă: Pe lângă cele 17 școli enumerate există aproximativ 200 școli parohial-bisericești; la ultimele, prin insuficiența mijloacelor de întreținere și prin inexistența cătuși de puțin a profesorilor pregătiți, nu merită nici să fie numite școli.

III. La toate acestea consider necesar a adăuga, că unele plase, în decursul anului curent, începând cu luna februarie, au constituit următoarele contracte pentru înființarea și întreținerea școlilor sătești în Basarabia:

a) Ținutul Bender:

1. Gura Galbenă, câte 35 de c(opeici) de suflet de genul m(asculin), și conform numărului de 5663 de suflete de genul masculin la 1982 de rub. 5 cop.
2. Gura Bâcului, câte 20 c. de suflet – 4000 de suflete – 800 r. (din contul acestui contract deja este înființată școala din Șerpeni).
3. Căinari, câte 25 c. – 3147 – 786 r. 75 c. (deja este înființată în satul Căinari).

b) Ținutul Soroca:

4. Pepeni, câte 10 c. de suflet, iar conform n(umărului) 3180 – 318 r.
5. Căinari, (câte 10 c.) – 4766 – 476 r. 60 c.
6. Arionești, – – 6025 – 602 r. 50 c.
7. Ocolina, – – 4955 – 495,(r.) 50 c.
8. Climăuți, – – 4243 – 424 r. 30 c.
9. Cubolta, – – 5905 – 590 r. 50 c.

Notă: Contractele ținutului Soroca au fost constituite de comunități puțin mai sus contra celor indicate (sumele contractuale), dar Cârmuirea provinciei a micșorat suma contractuală până la norma indicată.

c) Ținutul Hotin:

10. Stănilești, câte 10 c. de suflet, conform n. 7749 suflete la 774, 90 (r.) (din contul acestui contract este înființată școala din s. Șendreni).
11. Sulița Nouă, – – 7570 –, –757–
12. Edineț, – – 4221 –, –422 r. 10.
13. Securenii, – – 6589 –, –658 r. 90.
14. Chelmenți, – – 6198 –, –619 r. 80. (deja înființată în s. Chelmenți).
15. Grozinți, – – 6789 –, –678,90 (înființată școală în s. Colencăuți).
16. Romăncăuți, – – 6714 –, –671,40.
17. Clișcăuți, – – 6716 –, –671,60 (înființate două școli în s. Rucșin și Rașcov prin ajutorul moșierului și comunitatea).
18. Briceni, – – 6496 –, –649,60.
19. Lipcani, – – 7389 –, –738,90.

d) Ținutul Iași.

20. Brânzeni, câte 50 c. de familie, iar după număr 2285 de familii, 1142 rub. (acest contract încă nu a fost înaintat la Cârmuirea provinciei).

Raportând informațiile de mai sus expuse pentru aprecierea Consiliului regional și dorind ca să fie atins scopul extinderii instruirii primare corecte în Basarabia, la care scop indică și D[omnul] șef (guvernator) al regiunii și către care oriunde și oricând tind și vor tinde toți funcționarii publici, care doresc binele țării, eu găsesc a nu fi de prisos să-mi expun și ideile mele, referitoare la subiectul care atât de mult l-a interesat pe guvernatorul general.

1. Conciliatorii în litigii funciare, ca cei mai potriviți oameni ai societății noastre și plasați, conform noilor situații, mai aproape de popor, decât toți ceilalți funcționari oficiali, cel mai probabil pot oferi un serviciu sătenilor, convingându-i fără întârziere a se îngriji de viitorul copiilor lor prin intermediul înființării pentru ei a școlilor bune.
2. Contractele pot fi întocmite, de la început pentru înființarea a câte unei școli sau nu mai mult de două școli bune într-o plasă.
3. În contracte trebuie să fie prevăzut, că banii contractați pentru școlile sătenii se obligă să-i achite împreună cu impozitul anual, în administrația financiară județeană, în care ei trebuie să fie înregistrați în depozitul școlii ținutale, dar pentru întreținerea exclusivă a școlii din această plasă. Această condiție este necesară pentru primirea corectă a banilor pentru subvenționarea școlii, – și fără această condiție, școlile și învățătorii vor rămâne pentru câteva luni fără nici un fel de mijloace pentru întreținere. Aceasta eu o cunosc din experiență.
4. Localitatea, în care urmează să se afle școala de plasă, trebuie să fie selectată de către conciliatorii în litigii funciare sau de comunitatea plasei; ele trebuie să fie cele mai mari din plase după populație. Satele în care va fi înființată școala din plasă trebuie să ofere o încăpere comodă și resurse de încălzire pentru școală.
5. Celelalte sate ale regiunii, la invitația conciliatorilor în litigii funciare, vor trebui suplimentar să întocmească contracte separate, pentru a întreține, la discreția lor, unul sau câțiva băieți din satul său în locurile date, unde vor fi înființate școlile. Pentru întreținerea fiecărui băiat va fi necesar nu mai mult de 20 sau 25 de ruble pe an, cu excepția lunilor de lucru de vară.
6. Acele sate, care vor dori să organizeze separat o școală bună, pot fi scutite de la participarea la întreținerea școlii de plasă.
7. Conciliatorul în litigii funciare, prin funcția sa, trebuie să fie tutorele și apărătorul școlilor înființate, întrucât el, îngrijindu-se de productivitatea cheltuielilor sătenilor, este obligat să se îngrijească și de aceea ca și banii, donați de ei pentru școală, să aducă comunității un beneficiu posibil mare.
8. Secțiile de poliție, ca instituții de stat, care poate să aibă grijă de bunăstarea poporului, sunt obligate de asemenea să facă uz de toate măsurile legale pentru satisfacerea necesităților școlilor.
9. Și, în final, conciliatorii în litigii funciare și secțiile de poliție trebuie să îngrijească de implementarea a acelor contracte, care deja au fost elaborate și care au fost enunțate mai sus de mine.

La sfârșitul acestor opinii, am onoarea să informez Consiliul Regional, că problema instrucțiunii publice cel mai probabil poate fi mișcată, prin implicarea sinceră a conciliatorilor în litigii funciare, și chiar dacă nu toți din ei, atunci fără îndoială majoritatea, înțelegând interesele reale ale poporului, vor primi la inimă dorința, cu referire la educație, cum Excelența Sa șeful (guvernatorul) ținutului, cât și șeful regiunii, pătrunși de tendința de a aduce cât mai mult beneficiu Basarabiei, care, în cel mai important fel poate fi atins prin intermediul învățământului public rural corect.

Directorul Școlilor /semnătura indescifrabilă/

* Școala de două clase din Zarojani primește întreținerea sa (financiară) din Vistieria Statului conform articolelor Ministerului Instrucțiunii Publice §10, art. 2 – 885 de ruble. / Suma sus menționată conține salariul Profesorul de religie – 150 ruble, la doi învățători de științe 300 rub. – 600 rub., învățătoarea meseriei – 60 rub. și indemnizația de studii – 75 rub.

Bibliografie

- Chicaroș 2009:** T. Chicaroș, Unele considerații privind evoluția învățământului laic și bisericesc din Basarabia în sec. al 19-lea - începutul sec. al 20-lea. Tyragetia s.n. III/2, 2009, 195-202.
- Chicaroș 2012:** T. Chicaroș, Rolul școlilor particulare din Basarabia în sistemul învățământului din Imperiul Rus în a doua jumătate a sec. al 19-lea - începutul sec. al 20-lea. Tyragetia s.n. VI/2, 2102, 203-213.
- Ciobotaru 1991:** T.T. Ciobotaru (coord.), Istoria învățământului și gândirii pedagogice în Moldova (Chișinău 1991).
- Crețu 2003:** N. Crețu, Structura și organizarea învățământului în Basarabia (1870-1918). In: Caiet de istorie, nr. 4 (Chișinău 2003), 7-13;
- Crețu 2004:** N. Crețu, Învățământul profesional din Basarabia (1870-1917). Destin românesc 3-4, 2004, 57-79.
- Ețco 2003:** D. Ețco, Învățământul teologic din Basarabia (1812-1917) (Chișinău, 2003). Teză de doctorat.
- Ețco 2011:** D. Ețco, Unele considerații privind înființarea și activitatea școlilor lancasteriene din Basarabia și a școlilor primare parohiale conform Regulamentului din 1836. Revista de istorie a Moldovei 3-4, 2011, 129-140.
- Ețco 2006:** D. Ețco, Învățământul din Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. In: Caiet de istorie, nr. 3 (Chișinău 2006), 24-25.
- Purici 2006:** Șt. Purici, Introducere în istoria Basarabiei (Suceava 2006).
- Scurtu 2003:** I. Scurtu (coord.), Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003 (București 2003).
- Думиника 2012:** И. Думиника, Образование и устав обществ потребителей в болгарских и гагаузских селах юга Бессарабии в начале XX в. (На примере «Общества потребителей с. Кирсово»). В: Buletin științific al tinerilor istorici, Serie nouă, I (VI) (Chișinău 2012), 151-163.
- ПСЗРИ 1827:** Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, том 2 (1827): Законы (800-1676), закон 1520 (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1828:** Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, том 3 (1828): Законы (1677-2574), закон 2502 (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1864:** Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, том 39 (1864): Отделение I: Законы (40457-41318), закон 41068 (Санкт-Петербург 1867).
- Чехов 1912:** Н.В. Чехов, Народное образование в России с 60-х годов XIX века (Москва 1912).

Creation of rural primary schools in Bessarabia at the end of 1860s

Keywords: reform, Bessarabia, primary school, educational system, pupils, peasants.

Abstract: The reform of primary education of 1864 was implemented in Bessarabia in 1868, mainly in the villages of large landowners, where before there were no rural primary schools for peasants, in contrast to villages of the state-owned peasants. A network of primary schools started to be created on the basis of special (peace) agreements signed between the rural communities and conciliators of land lawsuits as the state representatives; it became the foundation of modern primary education in these localities.

Создание сельских начальных школ в Бессарабии в конце 60-х гг. XIX века

Ключевые слова: реформа, Бессарабия, начальная школа, система образования, ученики, крестьяне.

Резюме: Реформа начальных учебных заведений 1864 года была внедрена в Бессарабии в 1868 году, в основном в селах крупных помещиков, где до этого не было сельских начальных школ для крестьян, как это было в селах государственных (казённых) крестьян. Создание сети начальных школ на основе специальных (мирных) договоров, подписанных между волостными общинами и мировыми посредниками как представителями государства, стало основой современного начального образования в этих населенных пунктах.

15.02.2016

Alexandru Argint, Institutul de Istorie al AȘM, str. 31 August 1989, 82, MD-2012, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: alexandru.silver@gmail.com